

**НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БИТОЛА

2015

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Лиљана Христова
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора
Зоран Алтипармаков

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Превод на англиски: Силвана Петрова Насух
Лектор: Калиопи Бојчиновска
Печати: Херакли Битола
Тираж: 500

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

94(497.7)"18/19"(082)
930.85(497.7)(082)

ЗБОРНИК на трудови / [уредник Александар Литовски]. - Битола : НУ
Завод и Музеј Битола, 2015. - 195 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Summaries кон повеќето трудови. -
Библиографија кон повеќето трудови

ISBN 978-608-4754-05-3

а) Македонија - Историја - 19-20в. - Зборници б) Македонија -
Културна историја - Зборници
COBISS.MK-ID 99192586

Почитувани читатели!
Почитувани колеги!

„Зборникот на трудови“ на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола е стручно и научно списание кое има за цел на стручната и пошироката јавност да им презентира изворни материјали и нови сознанија, кои ќе бидат научно издржани и кои ќе ја збогатат ризницата од знаења во областите на кои се однесуваат.

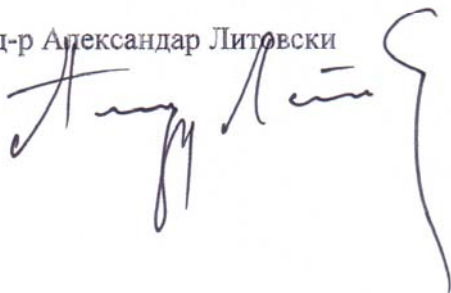
Со задоволство можеме да истакнеме дека пред вас се наоѓа новиот осумнаесетти број на ова наше списание и, како што ќе можете да забележите, во него се поместени осумнаесет прилози од наши колеги кои не се само од редот на вработените во НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола, туку и колеги кои работат во различни научни и културни институции низ Република Македонија.

И во овој број на „Зборникот на трудови“ го зачувавме ликовно-графички лик на корицата, а на самиот крај, ги приложуваме инструкциите за авторите, со цел да информираме за тоа како треба технички да се подготвуваат статиите за нашиот Зборник. Со објавување и на овој осумнаесетти број од нашиот „Зборник на трудови“, се надеваме дека ќе ја поттикнеме заинтересираноста за идно учество на сите колеги од сродните стручни институции, како и од сите останати научни институции во Република Македонија, а кои работат на теми кои се во сферата на заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологијата, историјата на уметност, етнологијата, фолклористиката, археологијата, историјата...

На крајот, повторно Ве информираме дека Редакцискиот одбор, а пред сè претседателот и техничкиот секретар, стојат на располагање во текот на целата година со цел да разјаснат евентуални нејаснотии и да ги прифатат испратените стручни трудови за наредниот број на „Зборник на трудови“.

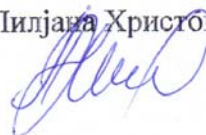
Претседател на Редакцискиот одбор

д-р Александар Литовски

Директор

Лилјана Христова

Содржина:

Георги Димовски

Учениците Евреи во битолските католички (француски) училишта.....7

Александар Литовски,

Последиците од убиството на Спасое Хаџи Поповиќ во Битола.....23

Роберто Трајковски,

Активноста на Третиот Рајх за организирање на месна самозаштита (милиција) во Западна Македонија во крајот на 1943 и првата половина на 1944 година.....37

Рубинчо Белчески,

Народен музеј - „Завод за заштита на спомениците на културата и музеј“ - Прилеп во весникот „Нова Македонија“.....46

Лидија Гурковска,

Дискусијата на Павел Шатев на седницата на Второто редовно заседание на Уставотворното собрание на НРМ од 25. 12. 1946 година.....60

Габриела Топузовска,

Активностите на Хигиенскиот завод за еридикација на маларијата во Македонија по Втората светска војна.....68

Александар Симоновски,

Активностите на Битолскиот областен народноослободителен одбор при организирањето на образованието и културата во Македонија во 1944 година.....77

Илија Василески,

Панко Брашнарлов - од истакнат национален борец до жртва на комунистичкиот режим.....87

Бранко Ѓоргиев,

Помалку познати револуционерни дејци од Струмица и Струмичко во времето на основањето на Македонската револуционерна организација до почетокот на Балканските војни (1893-1912/13).....93

Мери Стојанова, Традиционалната исхрана на населението во Преспа.....	106
Даница Цокиќ, Мултикултурниот аспект на народното градителство и неговото влијание на граѓанското општество во Браничевскиот регион.....	119
Милена Беновска–Сбкова, Културното наследство и политиката на сеќавањето во пограничниот регион на бугарскиот град Златоград.....	127
Оливера Макриејска, Примена на аналитички спектроскопски техники во истражувачките работи на иконата Свети Наум Охридски од црквата Свети Великомаченик Димитриј во Битола.....	139
Душко Цветанов, Можна убикација на Палеокастро (тврдина или населба), крај манастирот „Богородица Елеуса“ - с. Велјуса, Струмичко.....	153
Гоце Наумов, Слободан Стојкоски, Нови предисториски тумби во Пелагонија.....	167
Зоран Алтипармаков, Гордана Филиповска Лазаровска, Весна Калпаковска, Роберт Михајловски, Приказ на епиграфски споменик - Скочивирски натпис.....	180
Владо Ѓорески, Кратки размисли за балканскиот цртеж и графика или ламентот за вечниот очај (извадок од подолга студија).....	193
Марјан Иваноски, Димитар Љоровски Вамваковски, Еден документ за доселувањето на муслиманското население од Косово и Метохија, Црна Гора, Санџак и Босна и Херцеговина во Народна Република Македонија (1951-1956).....	206
Инструкции за авторите на прилози во "Зборник на трудови" на НУ Заводот за заштита на спомениците и музеј - Битола.....	215

UDC 930.85:371 (497.774) "1944"

АЛЕКСАНДАР СИМОНОВСКИ,¹**АКТИВНОСТИТЕ НА БИТОЛСКИОТ ОБЛАСТЕН
НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛЕН ОДБОР ПРИ
ОРГАНИЗИРАЊЕТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И
КУЛТУРАТА ВО МАКЕДОНИЈА ВО 1944 ГОДИНА**

Апстракт: На основа на објавената архивска граѓа со којашто располагаме, во трудот се обработуваат активностите на Битолскиот областен народноослободителен одбор при организирањето на образованието и културата во Македонија, т.е. во административната единица Битолска област во ноември и декември 1944 година.

Клучни зборови: Македонија, Битолски областен НОО, образование, култура

За време на Втората светска војна, на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) одржано на 2 август 1944 година во манастирот Св. Прохор Пчински, Македонија била конституирана и прогласена за држава во рамките на новата авнојска федеративна Југославија.

Со оглед на големото значење на прашањето за просветувањето на населението, прашањето било предмет на разгледување и во усвоените документи на Првото заседание на АСНОМ. Президиумот на АСНОМ и Поверенството за просвета ги поставиле основите на организираниот училиштен систем и организираното културно-просветно живеење. За намалувањето на големата неписменост биле организирани алфабетски курсеви за описменување на возрасните.² Посебно било значајно утврдувањето на привремената азбука со чија примена започнало првото описменување, а едновремено, се спроведувало и решението од Првото заседание на АСНОМ за воведувањето на македонскиот јазик за службен јазик во македонската држава.³

При таквата поставеност и во многу тешки околности карактеристични за периодот по војната, составен дел од процесот на повоената изградба на

---

¹ Доцент д-р Александар Симоновски, научен соработник, Институт за национална историја, ул. „Григор Прличев“ бр. 3, 1000 Скопје, Република Македонија, е.пошта: aleksandar_simonovski@gmail.com.

² До декември 1944 година бројот на неписменото население во федералната единица Македонија на над десетгодишна возраст изнесувал 297 илјади лица или 67,5% од вкупното население биле неписмени. Нада Јурукова, *Основното воспитание и образование во Македонија (1944-1950)*, ИНИ, Скопје 1990, 73.

³ Новица Велјановски, *Административно-централистичкиот период во државно-правниот развој на Македонија (1945-1953)*, ИНИ, Скопје 1992, 88-89.

македонската држава биле и преземените и реализираните мерки за организирањето на образованието и културата во административната единица Битолска област.⁴ Таквите активности биле спроведени преку Битолскиот областен НОО како орган на власта.

Веќе на 2 ноември 1944 година, уште додека Македонија се наоѓала под окупаторска власт, Битолскиот областен НОО-просветен оддел упатил барање до Штабот на Втората корпусна област⁵ со коешто го известил за расписот на Поверенството за просвета на Президиумот на АСНОМ бр. 21 од 8 октомври 1944 година. Имено, во расписот се соопштувало дека доколку во некое место постоеле сите услови за отворање на училишта а учителите и учителките биле во војска, тогаш, народноослободителните одбори требале да се обратат до штабот во својата зона за нивно ослободување. Ако пак учителите не биле во истата зона, штабот на зоната требал да се обрати до ГШ НОВ и ПОМ. Селските и општинските народноослободители одбори можеле да побараат и учители кои се наоѓале во најблиската воена формација независно од нивното место на раѓање. Во врска со споменатиот распис, Битолскиот областен НОО во упатеното барање укажал веднаш да се ослободат сите студенти и ученици од VI клас нагоре и да се упатат во најблиските околски народноослободителни одбори за да бидат распоредени на учителски места.⁶

На 12 декември 1944 година Битолскиот областен НОО-просветен оддел до Околскиот НОО-просветен оддел во Битола го испратил писмото на Поверенството за просвета бр. 125 од 8 декември 1944 година. Ова писмо содржело 10 точки и во него биле дадени појаснувања за организирањето на

---

⁴ Територијалната надлежност на Битолскиот областен народноослободителен одбор (НОО) неколку пати се променила. Со решението на Президиумот на АСНОМ од 6 август 1944 година, Македонија административно била поделена на 4 области: Скопска, Битолска, Штипска и Кичевско-дебарска. Во Битолската област влегувале следните градови со нивните околии: Битола, Прилеп, Охрид, Струга, Ресен, Крушево и Кавадарци. Со решение на Президиумот на АСНОМ од 21 октомври 1944 година оваа поделба била изменета. Била укината Кичевско-дебарската област, а Македонија била поделена на 3 области: Скопска, Битолска и Штипска. Кон Битолската област биле придодадени Бродската и Галичката околија. Ваквата административно-територијална поделба се задржала до 22 јануари 1945 година кога биле укинати областите, а со тоа и Битолскиот областен НОО. На нивно место биле формирани окрузи со окружни народноослободителни одбори, но, со друга територијална надлежност.

⁵ На 10 октомври 1944 година, Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија (ГШ НОВ и ПОМ) извршил нова военотериторијална поделба на Македонија на 3 корпусни области. Втората корпусна област ги опфаќала Битола, Прилеп, Кавадарци, Крушево, Брод, Ресен, Охрид, Струга, Кичево, Дебар и Галичник. Марјан Димитријевски, *Македонската војска 1944-1945*, ИНИ, Скопје 1999, 190-191.

⁶ *Зборник на одбрани документи за историјата на Битола и Битолско 1941 – 1945, Том I, Документи за создавањето и развојот на органите на народната власт во Битола и Битолско 1944 – 1945, Книга 1, Битолски областен народноослободителен одбор 1944*, избор, редакција и коментари Александар Крстевски и др., Историски архив-Битола – Општински одбор на СЗБ од НОВ-Битола, Битола 1984, 149; натаму: *Зборник на одбрани документи, Т. I, Кн. I.*

наставната дејност. Покрај другото, за учителскиот кадар се истакнувало дека за учители можеле да бидат поставени и лица постари од 60 години – пензионери, меѓутоа, по лична проценка. Учители можеле да бидат и интелектуалци со завршен VI клас или пак средно училиште. Кај лицата со VII и VIII клас образование требало што повеќе да се апелира да се пријават за учители зашто потребите за такви биле извонредно големи и притоа требало да им биде посочено дека ќе им се дозволи до крајот на годината да полагаат за погорен клас. Учители-ки од други националности (Срби, Црногорци и Бугари останати во Македонија) можеле да бидат назначени за учители-ки доколку го знаеле македонскиот јазик или пак учителите ако биле оженети за Македонки а учителките омажени за Македонци. Прашањето за платите на учителскиот кадар сè уште било отворено. Секој НОО требал да ја плаќа издршката на учителот, а за градските учители градскиот НОО дури да се реши тоа прашање.⁷

Неколку дена потоа, на 18 декември 1944 година, просветниот оддел на Битолскиот областен НОО до Околискиот НОО-просветен оддел Битола го упатил писмото на Поверенството за просвета бр. 149 и 150. Во писмото се укажувало дека сите околиски и градски народноослободителни одбори требале да ги снабдат училиштата со огрев за да не се случи училиштата да ја прекинат работата. Со цел непотребно да не се трошело огрев и при недостиг на чевли и опинци, наставата требала да се изведува полудневно. Во писмото било укажано сите стари бугарски имиња на училиштата да се заменат со нови имиња со македонско национално обележје: Кузман Јосифоски, Коле Канински, Мирче Ацев, Страшо Пинџур, Стив Наумов и други.⁸ Така, на одржаната седница на извршниот одбор на Градскиот НОО за Битола на 9, 10 и 11 декември 1944 година бил даден предлог да се променат имињата на следните училишта и се решило:

1. Училиштето „Отец Паисиј“ да се вика „Св. Климент“;
2. Училиштето „Дим. Робев“ да се вика „Д-р Трифун Пановски“;
3. Училиштето „Митр. Григориј“ да се вика „Стефан Наумов“;
4. Училиштето „Митр. Григориј“ да се вика „Годор Даскалот“.⁹

По ослободувањето на Македонија постоела голема потреба од создавање на квалификуван учителски кадар, кој, иако малуброен, во текот на војната бил знатно прореден. Пустошот што го направила војната оставил тешки последици. Цели области останале без основни училишта и учители. Со цел таквата состојба да се надмине и да биде забрзан процесот на создавање учи-

⁷ Исто, 150-152.

⁸ Исто, 152-153.

⁹ *Зборник на одбрани документи за историјата на Битола и Битолско 1941 – 1945, Том I, Документи за создавањето и развојот на органите на народната власт во Битола и Битолско 1944 – 1945, Книга 2, Битолски околиски народноослободителен одбор 1944 – 1945, Градски народноослободителен одбор 1944 – 1945, избор, редакција и коментари Александар Крстевски-Кошка и др., Историски архив-Битола – Општински одбор на СЗБ од НОВ-Битола, Битола 1985, 195.*

телски кадар,¹⁰ на предлог на Поверенството за просвета, Президиумот на АСНОМ на своето заседание одржано во Скопје на 1 декември 1944 година донел решение во Скопје да се отвори учителска школа.¹¹ Во писмото бр. 204 од 16 декември 1944 година што требало да биде доставено до сите градски и околиски народноослободителни одбори заради брзо извршување, Поверенството за просвета истакнало дека во Скопје била отворена Учителска школа во која во учебната 1944/45 година ќе се примеле до 370 ученици за што постоеле и одредени критериуми. Учениците требале да имаат завршен од III до VII клас гимназија, да не се помлади од 15 години или постари од 20 години, телесно и духовно да бидат здрави и да немаат физички недостатоци. Во I клас ќе се примеле ученици со завршен III клас од 15 и 16 години, во II клас со завршен IV клас од 16 и 17 години и во III клас со завршен V клас од 17 години. Водејќи грижа за учениците од провинција во однос на нивното место на живеење во Скопје и нивната исхрана, власта планирала тие да живеат и да се хранат во интернатот на Учителската школа заради што било предвидено да се формира „Фонд за издршка на ученици при Школата за народни учители на Македонија – Скопје“. Приходите за фондот би се собирале од:

1. Месечни вносови по 2500 лева од учениците кои по проценката на народноослободителните одбори можеле да бидат издржувани од родителите;
2. Секој градски или околиски (за селата) НОО требал да предвиди по 4–7 стипендии за ученици кои ќе бидат избрани и испратени во школата. Месечно сипендијата би изнесувала по 2500 лева или 25000 лева годишно за секој ученик;
3. Дарови од побогатите (во таа смисла ќе се упател еден повик до граѓаните);
4. Помош од обласните народноослободителни одбори.

Запишувањето на учениците во Учителската школа ќе се вршело во периодот од 20 до 31 декември 1944 година, а се планирало наставата да започне на 20 јануари 1945 година. Молбите за примањето на учениците требале да се поднесат преку народноослободителните одбори кои молбите и препораките за кандидатите требале да ги достават до Поверенството за просвета во Скопје најдоцна до 10 јануари 1945 година. Во молбата, кандидатот требал да ги наведе следните податоци: каде е роден, точната адреса, колку години има, кој клас завршил во гимназија, која учебна година и кој ќе го издржува.

Се водело сметка учениците да бидат одбрани од сите краевии на федерална Македонија за потоа да работат во своите родни места. По можност,

---

¹⁰ Нада Јурукова, *Културно-просветни појави и процеси во Македонија (1944-1953)*, ИНИ, Скопје 2003, 97.

¹¹ *Зборник на документи од Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ)*, редакција Александар Т. Христов, Миле Тодоровски, ИНИ, Скопје 1964, 499.

стипендистите требале да потекнуваат од семејства заслужни за слободата на Македонија. Стипендистите имале обврска да потпишат изјава дека најмалку 5 години ќе работат како учители во македонската држава.

Писмото на Поверенството за просвета бр. 204 од 16 декември 1944 година, Битолскиот областен НОО-просветен оддел го упатил до просветниот оддел на Околинскиот НОО Битола на 21 декември 1944 година и му наредил ова писмо веднаш да го соопшти преку барабанџија или преку микрофон (доколку постоел) или пак истото да биде објавено на видно место.¹²

За текот на организирањето на образовниот систем во Битолската област постојат податоци во упатениот извештај на 23 декември 1944 година од просветниот оддел на Битолскиот областен НОО до Поверенството за просвета. Извештајот го напишал прочелникот Љубен Лапе¹³ кој известил за состојбите во образованието во Битолската област и просветната работа во оваа административна единица.

На почетокот во извештајот се посочило дека уште за време на окупацијата на Македонија во текот на Втората светска војна, „просветната борба се водеше рака за рака со револуционата борба“. Потоа било истакнато дека со протерувањето на окупаторите од Македонија започнало поплански и позасилено да се дејствува за просветувањето на македонскиот народ. Отворањето на училиштата во Битолската област секаде не се одвивало рамномерно за што постоеле 3 причини: во многу села училиштата биле изгорени или инвентарот бил разграбан, не постоел доволен број на учители и во градовите и селата немало еднаква иницијатива за отворање на училишта.

Прочелникот Лапе истакнал дека дење и ноќе се работело за да се поправат училиштата или пак истите да бидат дислоцирани во други згради. Имало случаи кога училиштата во Кавадаречката и Охридската околина биле поправани од ученици кои потоа станале учители во тие села. Така, горе-долу се постигнало зградите за училиштата во целата Битолска област да ги приберат учениците.

¹² Зборник на одбрани документи, Т. I, Кн. 1, 153-155.

¹³ Љубен Лапе (Прилеп, 11. X 1910 – Скопје, 24. XI 1985), универзитетски професор, историчар, академик. Се школувал во Прилеп и Битола, а историја дипломирал на Филозофскиот факултет во Белград (1936). Од 1941 година бил на служба во гимназиите во Струмица, Ехлово и Панаѓуриште од каде поради својата активност против бугарската власт во Македонија бил испратен во логорот „Чучулигово“ (Бугарија). Во октомври 1944 година се вратил во Македонија и како областен училишен инспектор и помошник-министер на просветата на Народна Република Македонија во Скопје бил еден од организаторите на македонското школство и на првите културно-просветни и научни установи, меѓу кои и Институтот за национална историја и на Катедрата по историја на Филозофскиот факултет во Скопје, каде што работел до пензионирањето. Бил директор на Институтот за национална историја (1952-1956). Еден е од редакторите на тритомната „Историја на македонскиот народ“ објавена во 1969 година. Во 1972 година е избран за дописен член на Македонската академија на науките и уметностите, а во 1976 година и за нејзин редовен член. *Македонски историски речник*, ИНИ, Скопје 2000, 267.

При подготовките на учителите за реализацијата на наставата се одржале курсеви на кои се предавале предметите психологија на детето, историја на македонскиот народ „со линијата на денешната борба“, методика и дидактика, општа педагогија и пеење. Такви курсеви биле одржани во Прилеп, Кавадарци, Битола, Дебар, Брод и Ресен, а во Прилеп бил одржан курс и по втор пат. Во Охрид, Струга и Кичево било планирано курсевите да се одржат за Божиќ. Иако преку одржаните курсеви не се постигнале големи резултати бидејќи за 15 дена колку што траеле курсевите не можело да се постигне сè она што му било потребно на еден учител, сепак, таквите курсеви биле неопходни.

За стручното усовршување на учителите се одржале и конференции за коишто се сметало дека се најпогодна форма за усовршување. Во тој поглед, биле одржани две конференции. Првата конференција на тема „Воспитната цел и наставните принципи на младата македонска држава“ била одржана во Струшката околија, а втората конференција била одржана во Дебарската околија.

До 22 декември 1944 година, освен во Ростушката околија за којашто просветниот оддел на Битолскиот областен НОО немал податоци зашто на ова подрачје народната власт била организирана пред 8 дена, училиштата биле отворени и работеле во целата Битолска област. Како што посочил прочелникот Лапе, во Ростушката околија бил образуван и просветен оддел кој требал да се погрижи и тука да се отворат училишта.

Во Ресенската околија, благодарение на агилноста на прочелникот Г. Ивановски, просветната активност ги надминала границите на околијата. По постигнатиот договор со албанските власти, во 6 села во Албанија биле испратени 9 учители кои ќе им предавале на македонските деца на нивниот мајчин јазик. Тие села биле Пустец, Шулин, Глобочани, Церје, Пуминец и Горица.

Трите гимназии во Битолската област не биле отворени, меѓутоа, запишувањето на учениците во нив се одвивало. Професорите од Битолската, Охридската и Кавадаречката гимназија за да не седат без работа предавале во I, VI и VII одделение во истите градови.

Постоеа проблем со училиштата на албански и турски јазик за оние што зборувале на двата јазика. Таму каде што имало учители што знаеле албански и турски јазик биле назначени за учители и училиштата на малцинствата почнале да работат.

Во Битола работело и француско училиште до VII одделение и I клас гимназија. Бил застапен и македонскиот јазик според упатствата од Поверенството за просвета.

Во Битолската област биле отворени и аналфabetски вечерни курсеви во Ресенската, Битолската, Кавадаречката и Дебарската околија. Нивното продолжување зависело од снабдувањето со газија, т.е. доколку се располагаало со потребните количества на газија се очекувало тие курсеви да ја постигнат целта што се очекувала од нив.

Од направените ревизии во Кичево, Прилеп, Битола, Ресен, Охрид, Струга и Кавадарци, прочелникот Лапе констатирал дека училиштата ќе ги постигнат своите цели доколку им се дадат книги помагала и ако се решила економската положба на учителите. На каква економска положба се мислело не е наведено во извештајот, но, можеби, таа се однесувала на платите на учителите бидејќи ова прашање било третирано во споменатото писмо на Поверенството за просвета бр. 125 од 8 декември 1944 година. Понатаму, во извештајот, прочелникот Лапе повторно се осврнал на констатацијата дека секаде каде што бил утврдил голема потреба за книги и раководства, а учителите работеле под најтешки услови и биле свесни за одговорноста на нивната професија.

Кога станува збор за бројната состојба на учителскиот кадар во Битолската област, во извештајот се истакнувало дека таа состојба ќе се изменила зашто сите учители на возраст од 18 – 25 години и постарите биле повикани во војска. Бидејќи 70% од учителите биле на таа возраст, се сметало дека ќе се затворат многу училишта. На пример, во Битолската и Ресенската околија, од 234 учители, 120 оделе во војска во Битолската околија додека во Ресенската околија останале да работат само 20 учители. Решение за излез од ситуацијата се гледало во тоа дека можеби со ослободувањето од војска на уште некои стари учители би се пополнил бројот на мобилизираните учители.¹⁴

Организирањето на културата во Битолската област се вршело под надлежност на културно-просветното одделение при информациониот односно просветниот оддел на Битолскиот областен НОО. Во периодот од 5 ноември до 23 декември 1944 година тоа одделение во Битола и Битолската област спровело разни активности.

Една од нив била остварена на 7 ноември 1944 година кога во Битола се одржал голем митинг и била прикажана приредба на која биле изведени сечот „Балада на Гвардејското знаме“, неколку рецитации и се пееле македонски народни и руски песни. На 15 ноември 1944 година, по одржаниот митинг во Охрид, во салата на тамошната гимназија театарско-музичката група на културно-просветното одделение приредила приредба со разнообразна програма. Дел од неа бил и сечот „Горе Магаревски“. Истата програма била претставена во Струга и во с. Вевчани, Струшко.

На 7 декември 1944 година се одржала литературно-музичка вечер а собраниот приход ѝ бил даден на Првата егејска македонска народноослободителна ударна бригада. Била приредена и програма што ја сочинувале рецитации одбрани од спевовите „Партизани и робии“, руски романси и македонски народни песни, сечот „Одговор на Македонија и поробена Европа на Германија“ и „Врапче“. Следниот ден, на приредбата во чест на Димитар Влахов биле изведени рецитации од спевот „Партизани“ од Венко Марковски, неколку македонски народни песни, хорската рецитација „Поранил Гоце“ и

---

¹⁴ Зборник на одбрани документи, Т. I, Кн. I, 155-157.

скетот „Стојан под окупаторот“. На 18 декември 1944 година културно-просветното одделение приредило литературно-музичка вечер а приходот бил наменет за зимската помош во Битола. Вечерта биле претставени драмата во еден чин на Бранислав Нушиќ „Туѓинче“, скечот „Четворица Руси“, музичките слики „Е ухнијем“ и „12 разбојника“, неколку рецитации и македонски народни песни. На 19 декември 1944 година била повторена оваа програма. За претстојните активности на културно-просветното одделение се сметало да се одржат предавања од научен, културен, просветен и од др. карактер, да се организира граѓански хор составен од ослободени лица од мобилизација, да се спроведува редовна театарско-музичка активност во Битола и Битолската област и друго.¹⁵

На крајот ќе истакнеме дека во настојувањата на власта во повоена Македонија да се преземат мерки и да се спроведат активности при тешки економски, кадровски и други услови заради ликвидирањето на неписменоста на населението, развојот на образовната мрежа и издигањето и ширењето на културното ниво на населението, активна улога имал Битолскиот областен НОО кој во административната единица Битолска област пристапил кон реализацијата на таквите процеси.

Резиме:

Во фокусот на вниманието на оваа статија се наоѓаат активностите на Битолскиот областен народноослободителен одбор при организирањето на образованието и културата во Македонија во ноември и декември 1944 година. Статијата се темели на примарна изворна документација од Битолскиот областен народноослободителен одбор.

Summary:

In the focus of this article are the activities of the Bitola District National Liberation Committee in organizing the education and the culture in Macedonia in November and December 1944. The article is based on primary source documents from the Bitola District National Liberation Committee.

Извори и литература

I. Објавена архивска документација

- Зборник на документи од Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), редакција Александар Т. Христов, Миле Тодоровски, ИНИ, Скопје 1964.

- Зборник на одбрани документи за историјата на Битола и Битолско 1941 – 1945, Том I, Документи за создавањето и развојот на органите на народната власт во Битола и Битолско 1944 – 1945, Книга 1, Битолски областен народноослободителен одбор 1944, избор, редакција и коментари

¹⁵ Исто, 158-160.

Александар Крстевски и др., Историски архив-Битола – Општински одбор на СЗБ од НОВ-Битола, Битола 1984.

- *Зборник на одбрани документи за историјата на Битола и Битолско 1941 – 1945, Том I, Документи за создавањето и развојот на органите на народната власт во Битола и Битолско 1944 – 1945, Книга 2, Битолски околински народноослободителен одбор 1944 – 1945, Градски народноослободителен одбор 1944 – 1945, избор, редакција и коментари Александар Крстевски-Кошка и др., Историски архив-Битола – Општински одбор на СЗБ од НОВ-Битола, Битола 1985.*

II. Литература

- Велјановски Новица, *Административно-централистичкиот период во државноправниот развој на Македонија (1945 – 1953)*, ИНИ, Скопје 1992.

- Димитријевски Марјан, *Македонската војска 1944 – 1945*, ИНИ, Скопје 1999.

- Јурукова Нада, *Културно-просветни појави и процеси во Македонија (1944 – 1953)*, ИНИ, Скопје 2003.

- Јурукова Нада, *Основното воспитание и образование во Македонија (1944 – 1950)*, ИНИ, Скопје 1990.

- *Македонски историски речник*, ИНИ, Скопје 2000.

- Танковски Ѓорѓи и др. ред., *Воспитанието и образованието во Битола: развој и перспективи: зборник на материјали од одржаниот собир на 1 и 2 јуни 1989 година во Битола*, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола 1990.

